
РЕЦЕНЗІЇ

УДК: 327(100)”20”

Володимир Фісанов,
© Олександра Гісса

**СВІТОВИЙ ПОРЯДОК «ДОБИ» БАРАКА ОБАМИ І ДОНАЛЬДА
ТРАМПА: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ І РІШЕНЬ¹**

Рец. на: Kissinger H. World Order / Henry Kissinger. – N.Y.: Penguin Press, 2014. – 420 p.

180

В умовах вибору зовнішньополітичних стратегій і тактичної поведінки на початку ХХІ ст., коли у хаосі народжується нова модель міждержавних стосунків і коли, використовуючи слова Василя Кандинського, можна сказати, що усе стало невірним, нетривким, м'яким і навіть не викликало б здивування, якщо би, до прикладу, камінь піднявся у повітря і розчинився б у ньому, важко уявити собі більш своєчасне дослідження ніж праця Генрі Кіссінджера «Світовий порядок». Глибокий аналіз геополітичного становища держав у сучасному світі крізь призму особистого історичного досвіду автора-дипломата, автора-політика дає змогу під особливим кутом розглянути перспективи розвитку різних континентів з теоретичної та практичної точок зору. Праця є своєрідною спробою Г. Кіссінджера, підсумовуючи власні багаторічні дослідження та політичну діяльність на посаді дипломата чи держсекретаря США, пояснити новий світовий порядок, який, на його думку, може включати в себе певні регіональні субструктури. З іншого боку, рецензована праця – це певна спроба самого Кіссінджера виправдати результати власної професійної діяльності та творчості протягом останніх десятиліть.

У книзі піднімається чимало сучасних світових проблем. Серед них тема ІДІЛ («Ісламська держава Іраку та Леванту»), війна в Сирії, криза у відносинах Росії і України, розвиток Азіатсько-Тихоокеанського регіону та, звісно, питання зовнішньої політики США. У звичній для себе манері Г.Кіссінджер описує надзвичайно різнопланові

¹ Для цитування: Фісанов В., Гісса О. Світовий порядок “добі” Барака Обами і Дональда Трампа: еволюція поглядів і рішень // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 180-189.

історичні і сучасні процеси, починаючи від Вестфальського миру та Сунь-Цзи, до ролі сучасних інформаційних технологій в політиці XXI століття, наголошуючи на тому, як різноманітний історичний досвід та цінності можуть досить несподівано й не очікувано сформуватись у щось цілісне, щоби згодом дифузно розпастися знову.

Зрозуміло, що за таких нетривких умов й несподіваних ситуаційних викликів кожна світова цивілізація намагалась виробити концепцію власного бачення необхідного й належного світового порядку. Першими «творцями» такого порядку були ісламські держави (Османська імперія), втім, з появою демократії, більш прийнятною стає модель Західного світового порядку, у якій на початку лідируючу роль відіграла Європа, але тепер, на думку автора, першість про-західного порядку світу може належати лише США. З плином часу, Америка стала наслідувачем європейських цінностей – причому не стільки повторенням європейської системи збалансованої влади, скільки досягненням миру шляхом поширення демократичних принципів.

У рецензованій праці в якості єдиної загальноновизнаної основи світового порядку автор виокремлює саме Вестфальський мир, за наслідками якого утворилась система, що поширилась світом в якості базису міжнародного порядку. Європа, розширюючи свої кордони, активно насаджувала свої принципи у всіх підконтрольних країнах. Втім, якщо для Європи власна багатополарність була запорукою балансу сил, то для Росії, яка «вивчала практику геополітики в суровій школі Степу», така ситуація була майже неприйнятною. Вестфальський мир трактував міжнародний порядок як складний механізм стримувань і противаг (де час від часу підтримувався належний еквілібріум, а Росія ставилася до нього як до вічного змагання свобод). Аналіз позицій Росії того часу може допомогти зрозуміти питання, пов'язані із сучасною політикою Володимира Путіна як на Близькому Сході, так і в Україні. Більш того, саме роль США як сильного аттрактора дозволяє і сьогодні утримувати ЄС від падіння у «геополітичний вакуум». Адже, якщо уявити США, відокремленими від Європи політично, економічно й у сфері безпеки, ми перетворюємось у такий собі острів у берегах Євразії, а сама Європа стає «придатком» Азії та Близького Сходу (с.95).

При цьому, Вестфальські принципи (на що звертає увагу Кіссінджер) сьогодні досить часто заперечуються, як це не дивно, і самою

Європою, з метою утримання світової рівноваги. Європейські держави відступають від системи міждержавних відносин, яку самі колись спроектували, дотримуючись скоріше концепції об'єднаного суверенітету.

Не слід однак забувати, що Вестфальська система була сформована у контексті жорстких династичних дискурсів – адже суверенні правителі вважали свої держави «особистою сімейною власністю». Як відзначає у своїй відомій праці Бенно Тешке, усі суверени були вишукані по вертикалі. Імператору Священної Римської імперії германської нації виділялося почесне перше місце, за яким слідував «самий християнський король», тобто король Франції. Як правило, спадкові монархії розташовувались вище тих що обиралися, а республіки нижче монархій. За республіками ішли некоролівські аристократії та вільні міста. Скажімо, статус Англії був серйозно знижений внаслідок формування уряду Англійської республіки [3, с.323].

182
— Таким чином, складалася система, яка проіснувала декілька століть, коли окремі держави вважалися «більш суверенними», а деякі «менш суверенними». До речі, саме таку систему (звісно підправлену згідно з реаліями XXI століття) хотів би зберегти досить на довгий час В.Путін. І за іронією долі, як зазначає Кіссінджер, хоча Європа винайшла концепцію балансу сил, вона свідомо і серйозно обмежила елемент влади у своїх нових інститутах. Знизивши свої військові потужності, Європа не має достатньо можливостей реагувати на те, що виникли універсальні норми (с.7) і які у подальшому хоча б у трансформованому вигляді мали б працювати і в нашому столітті. Сьогодні ж цією невизначеністю намагається скористатися у своїй ревізійній зовнішній політиці президент Дональд Трамп. Якщо раніше Кіссінджер писав про Радянський Союз як виклик Вестфальській системі (с.327), то зараз таким викликом можуть стати самі США при президентові Трампі.

Отже у сучасних умовах, Європа, яка довгий час насаджувала ідею балансу влади, тепер усвідомлено обмежила владу державних інституцій та скоротила військову могутність. При такому розкладі, для збереження єдності та глобального впливу, у Європи, як пише Кіссінджер, є три найбільш ймовірні шляхи: «зміцнення євроатлантичного партнерства; декларування та дотримання нейтралітету; укладання таємного союзу з позаєвропейською силою або знаходження спільних інтересів з такою силою».

Декілька зауважень зробимо щодо зовнішньої політики президента Барака Обама, який обіцяючи пом'якшити ситуацію у межах Великого Близького Сходу, майже нічого не зробив для цього, хоча й підтримав традиційну політику США в АТР, за словами Кіссінджера, в якості «балансуючого актора» (balancer of power) між такими потугами як Китай та РФ (с.209).

Як відомо, Б. Обама прийшов до влади в умовах безпрецедентного поєднання поразок Америки – серед яких насамперед виділявся регіон Середнього та Близького Сходу (Ірак, ядерна програма Ірану, Афганістан, ескалація арабо-ізраїльського конфлікту). Обговорювалась і нова роль Кіссінджера як радника Б.Обама особливо у питаннях погодження взаємозв'язку наступальних і оборонних стратегічних озброєнь у контексті непростих перемовин США з РФ щодо обмежень стратегічної ЯЗ. Щодо Європи, то в адміністрації Обама виходили з необхідності продукування більш широкого глобального бачення стратегічних питань у межах трансатлантичної солідарності США і більшої участі країн ЄС у політиці безпеки.

183

У підходах тодішньої адміністрації відчувалася нова модель зовнішньополітичного планування, яка передбачала насамперед розширення рамок національної безпеки з метою кращого забезпечення геополітичних інтересів США на світовій арені. Зокрема ішлося про інтеграцію базових інструментів, які впливають на американську глобальну могутність – дипломатію, розвідку, силові внутрішні структури, військову силу, а також економічні важелі. Традиційно у риторичі й політичній практиці офіційного Вашингтона була присутня проблема захисту демократії і прав людини, але вже не у контексті моделі «однополюсного світу», а у межах розгортання конкуренції багатьох акторів за умов мультиполярності. Зрозуміло, однак, що подібна конкуренція не мала бути затятою й нищівною – на кшталт хаотичної доби Середньовіччя. Такий негативний розвиток «витворював би самих невдах, а не переможців» [4, с.398].

Відзначимо і таку особливість: хоча у підходах адміністрації Б.Обама військовий фактор залишався дуже важливим при визначенні американської геополітичної могутності, проте визнавалися також цінність партнерства і діалогу у справі зміцнення міжнародних інституцій.

Стосовно російського напрямку варто зауважити, що Білий Дім, проголосивши «перезавантаження» відносин, особливо після підпи-

сання договору СНО-3, взяв курс на втягування РФ у переговорний процес із найбільш складних проблем двосторонніх і багатосторонніх відносин. Разом з тим, політику президента Обама в українському питанні, особливо під час його другої каденції, на думку експерта Стівена Бленка, швидше можна кваліфікувати як «боягузливу й ганебну відмову від політики та стратегії» [1, с.25]. Цікаво і те, що хоча у 2008 р. З. Бжезинський підтримав обрання Б. Обама, але з плином часу став говорити про відсутність у президента «стратегічної цілеспрямованості». Все-таки слід визнати, що роки президентства Обама (2008-2016) стали добою неухильного скорочення геополітичної та гео економічної потужності США, при тому що Америка на середньострокову перспективу усе ще залишатиметься найважливішим глобальним актором.

184

Нові способи обробки та передачі інформації об'єднують регіони, як ніколи раніше, зміщують місцеві події на глобальний рівень та вимагають від світових лідерів моментальної реакції. При цьому, на думку Кіссінджера, міжнародна арена являє собою анархію, оскільки світовий суверен, який міг би дати певні гарантії всьому світу – сьогодні відсутній, відповідно, кожна держава повинна час від часу жорстко захищати власні національні інтереси. Як слушно зауважує автор рецензованої праці, у ситуації складного геополітичного вибору, у нашу мережеву добу «відмінності між інформацією, знанням та мудрістю слабшають» (с.357). Дійсно, сучасне інформаційно-новинне мислення не просто вибіркоче, воно критично зшулюється й усе частіше підлягає «обробці» з боку нашої перевантаженої свідомості за допомогою того ж леза Оккама, тобто живемо, не створюючи собі зайвих сутностей. Отже, як мають поводитися, за Гоббсом, ті, хто не має часу поринати у глибокі роздуми про суспільні справи: вони мають покладатися на розуміння свого обов'язку, яке іде від вчених з університетів або ж від сусідів чи знайомих, котрі завдяки тому, що говорять повільно й доступно здаються «ім мудрішими та більш обізнаними» [2, с.312]. І хоча інформація та новини сьогодні розповсюджується стрімко, інформаційні «хвилі» можуть залишати свідомість багатьох людей незайману, якщо вони не критично й пасивно ставляться до карколомних подій в оточуючому їх світі. А так воно почасти є в умовах криз і повсякденного виживання.

Зрозуміло, що у середньостроковій перспективі взаємодія гео економічних та геоінформаційних факторів з переконфігурацією

геополітичного простору створюватиме мозаїчну й рухливу «картину» міжнародних взаємин. До того ж, проблема взаємодії й конкуренції світових демократій, авторитарних режимів й нестійких ілліберальних, «нових» демократій у середньостроковій перспективі також загостриться, а може і перейти у жорстку конфліктну фазу. І цю світову тенденцію помітив Кіссінджер, який пише, що основною проблемою нового світового порядку є той факт, що порядок, який насаджують західні держави, ісламський світ та, наприклад, Китай, зіштовхуються між собою, ставлячи під загрозу світовий баланс сил. В цьому контексті автор ставить за мету з'ясувати – чи здатні регіони з настільки різними культурами, історією та традиційними для себе теоріями світового порядку прийняти як закон якусь єдину глобальну систему. Вряд чи у середньостроковій перспективі можна собі уявити беззастережну перемогу, скажімо, заснованого на ліберальних засадах світового порядку. І все ж констатація Г. Кіссінджера така – «реконструкція міжнародної системи є останнім викликом для державного керівництва у нашу добу» (с.371).

185

Зрозуміло, що у рецензованій книзі (вона опублікована у 2014 р.) автор не міг передбачити приходу у Білий Дім Дональда Трампа. Спробуємо однак у межах дозволеного, спираючись на окремі аналітичні оцінки, поміркувати щодо можливих наслідків цієї неоднозначної події. Є декілька напрямів зовнішньої політики, які залишатимуться пріоритетними для будь-якої адміністрації – це насамперед Європа, Близький Схід і АТР.

Європа в уяві США усе ще буде такими собі Афінами – з усіма «принадами» традиційної культури Заходу, але у переддень сучасних Пелопонеських війн. Показово, що відомий вчений Ф. Фукуяма дуже песимістично налаштований щодо зовнішньополітичних можливостей Д.Трампа, який не вміє розмовляти з ліберальними лідерами Заходу. На його думку, у Трампа спостерігаються серйозні лакуни у тому що стосується демократичних цінностей і традицій, які пов'язують Америку з Європою. Дехто з аналітиків навіть пише сьогодні про «розлучення Трампа з Європою». На перший план у європейсько-американських взаєминах виходить жорстка боротьба інтересів, яку тепер не приховати будь-якою заспокійливою зовнішньою риторикою. Тим більше, за таких умов ЄС має полишити свій універсальний формат, переходячи до більш гнучкої моделі, де б влади Брюссельської бюрократії було б значно менше. Про це засвідчи-

ла й остання травнева зустріч лідерів Сімки, де перші суперечності між США і Європою вийшли на поверхню. Про це зазначила зокрема канцлер А. Меркель. Вона підкреслила, що Європі необхідно постояти за власні інтереси на тлі того, як Д. Трамп публічно відмовився підтримати доктрину НАТО про колективну оборону і не погодився із загальноєвропейськими позиціями з питань світової торгівлі, протидії російській агресії, а також боротьби з наслідками змін клімату.

Залишаючись одним з важливих аттракторів у динамічній системі сучасних міжнародних відносин, США усе-таки мали б рахуватися з хоча і меншими за вагою, але не менш амбітними субрегіональними геополітичними акторами. Чи це стане реальністю?

З іншого боку, у рамках сучасної «Великої гри» хаос лише зростатиме. І у подальшому адміністрації президента Д.Трампа (якщо вона на це буде спроможна) слід рахуватися з тим, що незважаючи на більш-менш позитивний баланс взаємин із Саудівською Аравією та Ізраїлем, непередбачуваність у регіоні Близького та Середнього Сходу, зокрема в Іраку, Афганістані, не кажучи про Сирію, буде загрозою глобальним інтересам Америки, причому на тлі значного погіршення відносин з Туреччиною. Тим більше, пошлемося тут знов на Кіссінджера, більшість азійських акторів і сьогодні з ностальгією та «історичними претензіями» ставляться до тих порядків, які існували в Європі сторіччя тому (с.7).

І ще один напрям, який є вкрай важливим у сучасному світі і на котрому США можуть зазнати найбільших втрат – це сфера публічної дипломатії. Адже у кінцевому рахунку (і про це попереджає старий Кіссінджер) така лінія може призвести до ризиків «нерозбірливого втручання» з боку США, що стане політичним дисонансом у контексті реалізації їх довгострокових стратегічних цілей і задач на міжнародній арені. «Погані хлопці можуть заволодіти м'якою силою», – попереджає експерт Американського Центру публічної дипломатії Нейл Росендорф (Neal Rosendorf).

Політичні кола, котрі підтримують Д.Трампа, на його думку, можуть з часом серйозно стимулювати ті потенційні сили, які працюють над делегітимізацією зусиль критично налаштованої преси до його курсу як «ворога американського народу» (the enemy of the American people). Більш того, у «винищувачів» позитивної американської м'якої сили в арсеналі ще чимало засобів – це і захоплення послаблення або ж навіть розпаду ЄС, НАТО та СОТ, а з іншого

боку «легітимізація Росії Володимира Путіна як захисника західних цінностей». Тут і продукування расової, етнічно-релігійної західної «цивілізаційної антипатії до ісламу в цілому і якщо ширше – до всього не-Західного світу».

Якщо припустити, як пише Н. Росендорф, що Трамп «затримається» у Білому Домі лише на один строк, то будь-хто з наступних президентів – республіканець чи демократ – спроможний буде з часом відновити впливи американської soft power, заснованої на твердій відданості традиційним американським цінностям та ідеям.

Проте якщо уявити, що Дональд Трамп буде переобраний у 2020 році, то це може мати негативні наслідки на середньострокову перспективу й надалі. Такий поворот подій може призвести не тільки до змін у зовнішньополітичній риторичі, а й «радикального перегляду ролей у зовнішній політиці США» (the radical recasting of U.S. foreign policy) навіть на півстоліття уперед. Особливо негативним наслідком, попереджає експерт, може стати, поряд із зміною у зовнішньому курсі, поступовий внутрішній поворот до авторитаризму та «супутньої ерозії спроможності політичної опозиції повернути владу». Усе це означатиме не що інше як ренесанс авторитарних режимів в світі у лиці Китаю, Росії й головне на чолі з негативно трансформованими США [6].

187

Звісно, це найбільш небажаний й будемо сподіватися малоімовірний міжнародний сценарій. Він, до речі, суперечить відомому аналізу Джорджа Фрідмена, зробленому у 2009 р. від Stratfor, де він спрогнозував подолання економічної і внутрішньополітичної кризи у США на рівні 2030 року. А у зовнішній сфері передбачив фрагментацію Китаю (2010) і Росії (2020), прогножуючи при цьому новий підйом Японії і Туреччини, які діятимуть у тісній союзній співпраці з оновленими у глобальному сенсі Сполученими Штатами [5, с.152].

Отже, повертаючись до аналізу Н. Росендорфа, зауважимо, що він констатує: у сфері публічної дипломатії Сполученим Штатам слід буде докласти чимало зусиль щоби подолати довгострокові наслідки трампізму й вибратися із «халепи міжнародного іллібералізму» (misadventure in international illiberalism).

Вряд чи США при Д. Трампі (як лідер Західного світу) спочатку підуть на оголошення моральних принципів глобальній аудиторії, як про це пише Г.Кіссінджер, а потім стануть оцінювати довгострокові наміри головних акторів на світовій арені або ж їх здатність здій-

снювати довгострокову політику (с.357). З точки зору стратегії «очі в середину» подібна тактика видається зайвою. Мабуть, «зовнішньополітичний реалізм» доби Трампа спроможний містити в собі й потужні ізоляціоністські настрої. Чи призведе у кінцевому рахунку така зовнішня тактика нової адміністрації до поступового «демонтажу» чи швидше трансформації НАТО як багатоярусного альянсу зі Сполученими Штатами на чолі? Як констатує Н.Росендорф, у Білому Домі сьогодні можливе існування деяких «найбільш тривожних патологій», глибоко закладених в американській політиці та суспільстві, що вириваються на поверхню після багатьох десятиліть прихованого розвитку.

188

Де ж вихід? Про нього у своїй книзі переконливо пише Г. Кіссінджер. Він полягає у віднайденні оптимальної рівноваги та взаємодії різних поглядів, воєнно-політичних систем, геоекономічних моделей та культурно-історичних ареалів на нашій Земній Кулі. Це нелегкий шлях, але його треба проходити. Автор особливо підкреслює, що сучасні пошуки оптимального світового порядку вимагають осмисленої стратегії для визначення поняття порядку всередині різних регіонів, тим більше що їх цілі часто розходяться та їх не завжди можливо примирити. Наприклад, радикальний рух може допомогти у встановленні порядку в одній частині світу, але створити передумови для заворушень в інших. Отже, з'являються передумови для конфлікту між даними регіоном і всіма іншими. Кіссінджер наголошує: «військове домінування однієї країни на одній території, навіть якщо воно забезпечує видимість порядку, може спровокувати кризу в усьому іншому світі». Тільки узгодження і баланс інтересів усіх зацікавлених акторів за столом перемовин – ось де вихід.

Отже, сподіваючись на непохитність американської демократії, схилиємось до підтримки моделі світового порядку Генрі Кіссінджера. Основою нового майбутнього світового порядку, на думку вченого і політика, має стати справедливість. Будь-який світовий порядок, щоби стати життєздатним, повинен сприйматися як справедливий – не тільки лідерами, а й простими громадянами. Важливим фактором при цьому є стирання кордонів між внутрішньою і зовнішньою політикою країн, будь-яка внутрішньополітична подія отримує розголос на світовій арені, знаходячи активних прихильників та противників серед решти країн. Тому, значущою є необхідність світових лідерів утримати таку справедливість після її встановлення. І все-таки

глобальну роль у такому світовому порядку Кіссінджер відводить Сполученим Штатам Америки, які, відповідаючи на сучасні непрості виклики, мають стати гарантом балансу сил з врахуванням питань власної безпеки та інтересів різних регіонів світу. Тому, визначаючи мінімально необхідні стратегії для виживання й досягнення цілей національної стратегії США, Америка має сьогодні замислитись над необхідними «умовами обмеження американської участі у світовому порядку» (с.372).

Рецензовану книгу Генрі Кіссінджера ми пропонуємо до уваги усім тим читачам, хто вивчає складні перипетії сучасної міжнародної ситуації і шукає адекватні відповіді на глобальні виклики сучасності, а також усім зацікавленим у розумінні важливих аспектів зовнішньої політики США на початку XXI століття.

Джерела та література:

1. Бленк С. Дрейф Вашингтона / Стівен Бленк // Український тиждень. – 2015. – №12. – С.24-25.
2. Гоббс Т. Левіафан/ Томас Гоббс. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с. 189
3. Тешке Б. Миф о 1648 годе: класс, геополитика и создание современных международных отношений / Бенно Тешке. – М.: Изд. дом гос. ун-та ВШЭ, 2011. – 416 с. —
4. Фішер Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу / Йошка Фішер. – К.:Темпора, 2013. – 536 с.
5. Friedman G. The next 100 years: a forecast for the 21st century / George Friedman. – N.Y.: Doubleday, 2009. – XII, 253 p.
6. Rosendorf Neal. Überman America: the sinister soft power or Trump's foreign policy, Feb 27, 2017 // режим доступу: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/%C3%BCberman-america-sinister-soft-power-trump%E2%80%99s-foreign-policy>